

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

II

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN YILDA BİR NEŞREDİLİR

İZMİR — 1985

İSLÂM HUKUKUNDA GAYR-İ MEŞRU SAYILAN GELİRLERİN EKONOMİK YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Osman ESKİOĞLU

Haksız iktibas veya gayr-i meşru gelir; meşru olmayan, yani İslâmın tasvib etmediği bir yolla sağlanan kazanç denir. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde hırsızlık, gasb, kumar... ve rüşvet gibi yollardan kazanç sağlamak gayr-i meşru kabul edilmiştir.

Ayet ve hadislerde malı batıl yolla yemek, faiz alıp vermek ve kumar oynamak gibi fiillerin yasaklanmasından maksad, adaleti gerçekleştirmek ve zulmü önlemektir¹. Kur'an-ı Kerim'de «Şeytan, içkide ve kumarda ancak aranızda düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister»², buyurularak, kumarın haram kılınma illeti olarak, onun kin ve düşmanlığa sebep olduğu, Allah'ı zikretmekten ve namaz kılmaktan alıkoyması gibi neticeler beyan edilmektedir³.

Yol kesme, hırsızlık, gasb, faiz, kumar ve rüşvet gibi şeyler haram kılındığına göre, bu ayet açısından bunların zararlı oldukları anlaşılır. İşte biz, bu makalemizde yol kesme, hırsızlık, gasb... gibi gayr-i meşru kazanç yollarını ekonomik yönden değerlendirip toplum hayatında icra ettikleri fonksiyonları araştırmaya çalışacağız.

(1) İbn Teymiyye Ahmed b. Abdül Halim b. Teymiyye, (v. 728/1327), es-Siyâsetü's Şer'iyye Fî Islâhı'r Râi ve'r Râiyye, (Talik: Muhammed Abdullah), Bağdat-T.Y. s. 159

(2) el-Mâide (5), 91

(3) el-Kurtubî Ebû Abdî'llah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Farh (v. 671/1272) el-Câmiu Li-Ahkâmî'l Kur'ân, 3. baskı, Mısır - 1387 - 1967), III, 57; İbn Teymiyye, el-Kavâidü'n Nûrâniyye el-Fıkhıyye, Kahire-1370-1951), s. 116, 131; el-Âlûsî, Şihâbü'd Dîn Mahmûd, Rûhu'l Meânî Beyrut-T.Y., VII, 16; Muhammed Reşid Rıza, (v. 1354-1935) et-Tefsîru'l Kebîr, Mısır-T.Y., VII, 72; M.A. Mannan, İslâm Ekonomisi, (çev.: Bahri Zengin), İstanbul-1973, s. 493, 494

1— ÜRETİM YÖNÜNDEN

Kur'an-ı Kerîm'de «İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz faiz, Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını dileyerek verdiğiniz zekat ise, işte bunu yapanlar kat kat artıranlardır»⁴ «Allah faizin bereketini giderir, sadakaları (verilen malları) ise artırır»⁵ buyurularak, faiz ile zekatın zıd-ayrı şeyler olduğuna, faizin üretime ters yönde etki yaptığına işaret edilmiştir. Çünkü faiz, malın bereketini giderir; üretim yapacak kaynakları bitirir, sonunda sermayelerin batmasına sebep olur⁶.

Bu ayetlerde Allah (c.c.), faizi sadakanın (zekatın) zıddı olarak tavsif buyurmuştur. Faizci de ekonomik hayatta zekat verenin zıddına bir fonksiyon icra eder. Bu sebepten dolayı, Allah (c.c.) insanlar için zulüm olan faizi haram kıldı; onlara iyilik ve ihsan olan zekat vermeyi emretti⁷. Bunun için zekatın yani şer'î vergilerin ekonomik hayatta önemli bir yeri vardır. Meselâ zirâî vergiler, hasad zamanında alınacağı için, mevsimlerle ilgilidir. Ticarî vergiler ve diğerleri ise, ay takvimine göre alınacağından ve dağılacığından, aylık ve mevsimlik krizler belki ortadan kalkacaktır. Artık bugünün hükümetleri, malî yıl sonuna doğru, çektikleri sıkıntılar ve vergiler toplanıncaya kadar, bütçedeki açıkları kapatabilmek için, kısa vadeli krediler almak üzere, geçici tedbirlere başvurmayacak⁸ ve yüksek faizli devlet tahvillerine lüzum kalmayacaktır.

Küçük müteşebbis ve fakir açısından faiz, sermayenin azalıp eksilmesi; zekat ise artıp çoğalmasındır. Çünkü faiz fakirin sermayesinden alınır; zekat ise fakire verilir. Her halde sermayeyi artırmak, azaltmaktan daha hayırlı bir iştir. Meselâ 100,000 Tl. ile işe başlayan bir müteşebbise 10,000 Tl. verilse sermayesi artar; ona göre iş yapar. Eğer kendisinden 10,000 Tl. alınırsa sermayesi azalır, bu defa ona göre iş yapar. İşte bu

(4) er-Rûm (30), 39

(5) el-Bakara (2), 276

(6) Bkz. İbn Kesîr, Ebû'l Fidâ İsmâil b. Ömer el-Kureşî ed-Dimaşkî (v. 774 h.) Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm, Mısır-T.Y., I, 328; el-Beyzâvî, el-Kâzî Abdullah b. Ömer, (v. 685/1286), Envâru't Tenzîl ve Esrâru't Te'vîl, Beyrut-T.Y., I, 268; Yazar Elmalılı Muhammed Hamdi (v. 1942), Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul-1935, I, 969

(7) İbnü'l Kayyim Muhammed b. Ebû Bekr, (v. 751/1350), İ'lâmü'l Muvakkîn an Rabbi'l Alemin, Kahire-1388-1968, II, 154, 155

(8) Muhammed Hamîdullah, Türk Yurdu Dergisi, 15. sayı 276, Ağustos-1959

EKONOMİK YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

yüzden faizin, ekonomik sistemi durdurucu ve üretimi kısıtlayıcı; zekatın ise çalıştırıcı ve üretimi kamçılayıcı olduğunu söyleyebiliriz.

Peygamberimiz (s.a.v.), faizin daha ziyade servetin azalmasına sebep olan bir şey olduğunu ifade etmek üzere⁹ şöyle buyurur: «Malının ekserisi ribaya dayanan hiç bir kimse yoktur ki, onun işinin neticesi azlık ve fakirliğe müncer olmasın»¹⁰. «Faizcinin kazancı üzerinden kırk sene geçmez, muhakkak mahvolur»¹¹.

Ekonomik krizlerin doğup gelişmesi ile faizin yakından alâkası bulunduğundan, merkantilizm döneminde iş hayatını canlı tutabilmek için, kanun yolu ile faiz hadlerinin düşürülmesi ileri sürülmüştür¹².

Diğer üretim vasıtalarının payları kesin olmayıp duruma göre azaldığı veya çoğaldığı halde, sermayenin hakkı olduğu iddia edilen faiz, kesindir. Faizin karşılanabilmesi için önce diğer paylardan azaltma yapılır. Eğer yetişmezse ana sermayeden karşılanır. Bu sebeple müteşebbis, sermayeyi, çok kâr getiren sahalarda kullanmak zorunda kalır. Bu da bazı malların üretilirken, diğer bazı malların üretilmemesi neticesini doğurabilir.

Faiz, üretim için bizzat çalışmaya iştirak etmeyen bir insan topluluğunun meydana gelmesine sebep olur¹³. Faiz, insanları gerçekten çalışıp kazanmaktan ve üretimle meşgul olmaktan alıkor. Faizden geliri olan kimseler, sıkıntılara katlanarak çalışıp istihsal yapmazlar. Böylece üstün kabiliyetli, üretim sahasında büyük iş sahibi olabilecek becerikli şahsiyetler faaliyetten uzak kalmış olurlar¹⁴. Bu sebeple faiz, üretimde maliyetlerin yükselmesine ve dolayısıyla enflasyona sebep olur.

Halbuki faiz yerine kâr-zarar ortaklığı (İslâm hukukundaki müda-

---

(9) Kureşî Enver İkbâl, Faiz Nazariyesi ve İslâm, (çev: Salih Tuğ), İstanbul-1966, s. 57

(10) İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (207/820 - 275/888), es-Sünen, II, 765, No: 2279

(11) ez-Zebîdî Zeynü'd Dîn Ahmed b. Abdü'l Latîf (v. 893/1487) Tecrid-i Sarîh Tercümesi (çev: Ahmed Naim, Kamil Miras), Ankara-1961-1972, VI, 386

(12) Sabahaddin Zaim, İktisadî Doktrinler (Ders Notları), s. 21

(13) Ebû Zehra, Muhammed, İslamda Sosyal Dayanışma, (çev: Ethem Ruhi Fığlalı, Osman Eskicioğlu), İstanbul-1969, s. 85

(14) Yazır, a.g.e., I, 966, 967; Tecrid-i Sarîh, VI, 390

raba Şirketi) uygulansa, zararı tamamen sermaye çekeceğinden¹⁵, sermaye sahibi üretime, en azından fikren de katılıp müteşebbise yardım edecek ve böylece üretimde aktif bir rol oynayacaktır.

Ekonomik açıdan mülkiyet hakkının önemli bir yeri vardır. Kazanıp elde etme duygusu insanları üretime sevkeder. Mülkiyet hakkının bir gereği diyebileceğimiz mirasın bile üretime tesiri vardır. Bu tabii hakkın tanınmaması halinde fert, sadece kendi ihtiyaçlarını temin etmekle yetinir, biriktirmeye önem vermez. Böylece sermaye teşekkül etmez. Bundan da millî ekonomi ve dolayısıyla cemiyet zarar görür¹⁶.

İşte yol kesme, hırsızlık ve gasb gibi gayr-i meşru davranışlar da doğrudan doğruya mülkiyet hakkına tecavüzdür. Ürettikleri mallarını bu yollarla ellerinden kaptıranlar, bir daha üretime başlamak ve iş sahaları açıp çalıştırmak istemezler.

Bundan başka kumar ve benzeri oyunlar, kolay kazanma yolları olduğundan, fertlere bedavadan kazanma fikrini empoze ederek, toplumu ifsad eder. Onları ürtimden alıkor ve tembelleşmelerine sebep olur. Bugün arsa spekülasyonu yaparak çabuk zengin olanlar, üretim yapmadan bedavadan kazanmaya bir misal teşkil edebilirler. Artık herkes, ben de kolayca zengin olabilirim der ve böylece cemiyetteki çalışma düzeni bozulur.

İnsanlar çalışıp iş yapma bakımından birbirinden farklıdırlar¹⁷. Bu sebeple iş bölümü ve ihtisaslaşma esastır. Çünkü verimliliği artıran amillerden birisi de, ihtisaslaşmadır¹⁸. Kabiliyetlere göre tabii iş bölümü yapılmayıp rüşvet ve faizin rol oynadığı bir üretimde verimlilik düşer, maliyetler yükselir ve enflasyon kendisini göstermeye başlar. Rüşvetler tabii iş bölümünü aksatır; dolayısıyla üretimi kısıtlamış olur. Marjinal fay-

(15) Bkz. el-Kudûri Muhammed b. Ahmed Ebu'l Hasan (362/972 - 428/1037) el-Kudûri, Y.Y., T.Y., s. 83; el-Kâsânî, Alâü'd Din Ebu Bekr b. Mes'ûd, (v. 587/1191), Bedâiu's Sanâi Fî Tertîbi's Şerâi, Beyrut-1974, VI, 79; el-Merğînânî, Bürhanüddin Ali b. Ebû Bekr, (v. 593/1179), el-Hidaye Şerh-u Bidâyeti'l Mübtedi, Mısır-1937, III, 150; Molla Hüsrev, Mehmet b. Firamurz b. Ali, Düreru'l Hukkâm Fî Şerh-i Ğurari'l Ahkâm, İstanbul-1973, II, 316; İbn Abidin Muhammed b. Emin b. Ömer el-Aziz (v. 1252/1836), Reddül Muhtâr Alâ Dürri'l Muhtâr, Beyrut-T.Y., IV, 450; Mecelle, 1428. madde.

(16) Koloğlu Mahmud, Ekonomi Dersleri, Ankara-1954, I, 126, 129, 130; Halil Şakir Kâhyaoğlu, Umumi İktisat, İzmir-1960, s. 179.

(17) el-Kâsânî, a.g.e., IV, 208; Mecelle, 1345. madde.

(18) Samuelson, Paul A., İktisat (çev: Demir Demirgil), İstanbul-1970, s. 55

EKONOMİK YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

dayı düşürür; dolayısıyla üretimdeki maliyetlerin yükselmesine sebep teşkil eder.

İktisatçılar, gelirin ve istihdamın değişmesine sebep olan en önemli faktörün yatırım olduğunda hemfikirdirler. Bir toplumda enflasyonist fiyat artışlarına veya işsizliğe maruz kalınmasına sebebiyet veren yatırım seviyesidir¹⁹. Sermaye piyasasının dengesi, tasarruf-yatırım eşitliği ile gerçekleşir²⁰. Aşırı tasarruf yani eksik istihlak ve eksik yatırım krizlere sebep olabilir²¹.

Tasarruf, gelecekte daha büyük bir istihlak gücü temin edebilmek gayesiyle bu günkü istihlakinden vazgeçmek olduğuna göre²², yatırımcılar istikbalden emin olmalıdırlar. İş adamları yatırım ve istihlal kararlarını verirken gelecek üzerinde bazı tahminler yürütme durumundadırlar²³. Gasb, hırsızlık, yağma ve soygunculuk gibi olaylar istikbalden endişe edilmesine sebep olabilirler.

Ekonomik kalkınma, yatırımla olur. Yatırım da mutlaka tasarrufla olur. Kumar ise tasarrufun tam zıddı, hatta onun zehridir. Kumar, tasarrufu kemirip onun yok olmasına sebep olan zehirli bir kurttur²⁴.

Keynes, faizin yatırımlar üzerinde tesirli olup yatırımları kısıtığını, bundan kurtulmak için de faiz hadlerinin düşürülmesi gerektiğini savunmuştur. Eksik istihdam, fiilî istihdam hacminin tam istihdam seviyesine erişememiş olmasıdır. Keynes, klâsikleri tenkit ederek, ekonominin eksik istihdamda da denge kurabileceğini söylemiştir. İstihlal ve iş hacmini uyaran kuvvet, yatırımdır. Yatırımı teşvik için, faiz haddini düşük tutmakta fayda vardır. Faiz yüzdeleri düşürülüp sermayenin verimliliği artınca istihlal mallarına tahsis artar, millî gelir yükselir ve fertler çalışma imkânı elde ederler. Yüksek faiz haddi daima fazla tasarruf yapmak imkânını hazırlamaz. Fakat yatırımların muhtemel ve mümkün kâr nisbetlerini düşürerek, teşebbüs erbabını yeni işlere girişmekten alıkoyabilir²⁵.

Şu halde faiz, yatırımları kısar, yatırımların kısılması gizli işsizliği

---

(19) Samuelson, a.g.e., s. 251

(20) Feridun Ergin, Ak İktisat Ansiklopedisi, I, 205

(21) Samuelson, a.g.e., s. 10

(22) Samuelson, a.g.e., s. 34

(23) Samuelson, a.g.e., s. 295

(24) Namık Zeki Aral, İslam Mecmuası, VIII, Sayı, 6, Mart-1965

(25) Koloğlu, a.g.e., I, 93; Feridun Ergin, İktisat, s. 143; Erdoğan Alkin, Ak İktisat Ansiklopedisi, I, 262, 263; Kırş, Feridun Ergin, İktisat, s. 713

doğurur, gizli işsizlik de ekonomik krizlere sebep olabilir. İşte bu yüzden faiz hadleri sıfıra indirildiği zaman, tasarruf ve yatırım arasında en iyi dengenin kurulabileceğini söyleyebiliriz. Bu denge kurulunca da yatırımlar, yeni iş sahalarının açılmasını sağlayacağından işsizlik de haliyle ortadan kalkmış olur.

Önceden tayin edilmiş sabit faizler, iktisadî sarsıntı gösteren devrelerde çok korkunç tesir icra eder ve krizlerin devam etmesine sebep olurlar. Faiz hadleri, yatırım ve teşebbüslere yatacak sermayelerden elde edilecek kârdan daha yüksek olduğu zaman, yatırımlara gitmeyip faize kayar ve böylece işsizlik başgösterir. Zekât, faizin zıddı olduğundan ondaki % 2,5 vergi, sermaye sahiplerini teşebbüs ve yatırımlara sevkeder ve böylece işsizlik ortadan kalkar ve ekonomide refah meydana gelir²⁶.

2— TÜKETİM YÖNÜNDEN

Üretim ile tüketim, tasarruf ile yatırım, arz ile talep arasında bir eşitlik bulunduğu zaman ekonominin istikrarlı olduğundan bahsedilir²⁷. Ancak gayri meşru yollar, ekonominin bu dengesini bozarak, gelir, gelir dağılımı ve millî gelir üzerinde tesirli olurlar. Meselâ kumar, gelir eşitsizliğinin ve istikrarsızlığının artmasına yol açar. Kumar masasına eşit meblâğları ile oturanlar, çok farklı meblâğlarla masadan kalkarlar. Kumarbaz ve ailesi, bugün milyonerler arasına yükselebilir, fakat şansı ters döndüğü zaman açlıktan da sürünebilir²⁸.

Kumar, ferdin servetini eriterek, kendini ve ailesini umumi yerdima muhtaç hale getirebilir. Kumar, hırsı azami dereceye çıkarır, ferde verebileceği kısa süreli zevk, sebep olacağı zararlar karşılıştırlamaz. Kumar ve piyangoda kazanılan para, karşılıksız olduğu için de her haksız kazanç gibi, kıskançlıkları davet eder, çalışma zevkini kaçıır²⁹.

Kumar oynayan önce malını kaybeder, yine oyuna devam eder; çoluğunu çocuğunu ve hatta karısını bile kaybedinceye kadar devam eder. En sonunda her şeyi elinden çıkıp ortada yalnız başına sırtıp kalınca arkadaşına en azılı düşman kesilir³⁰.

(26) Kureşî, a.g.e., s. 154, 161

(27) Bkz. Feridun Ergin, İktisat, s. 137; Ak İktisat Ans. I, 205; Yüksel Ülken, Fiyat Teorisi, I, 27

(28) Samuelson, a.g.e., s. 468

(29) Mustafa Reşid Belgesay, Kur'an Hükümleri ve Modern Hukuk, s. 86

(30) el-Âlûsî, a.g.e., VII, 16

EKONOMİK YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kumar, zaman ve kaynak israfına yol açar. Kumarbazın esas gayesi zaman öldürmek olur. İktisatçılar kumarın her ne kadar ancak eğlence sınırını aştıktan sonra, millî gelirden bir azalma meydana getireceğini iddia etseler de³¹, meydana getireceği kin, düşmanlık ve ahlâk dışı alışkanlıklar, neticede yine millî gelire menfi yönden tesir eder.

Millî gelirin azalması konusunda faiz de aynı şeyi yapar. Çünkü millî gelirdeki artış, imara, nüfus artışlarına, refah ve yedek mal stoklarına kaydırılacağı yerde faize aktarılır. Böylece adı geçen yerlerdeki harcamalardan zorunlu olarak kısıtlama yapılır. Bu ise ekonomide aksaklık ve millî gelirden azalma meydana getirir. Peygamberimizin (s.a.v.), faizin, serveti azaltan bir amil olduğu hakkındaki hadisi yukarıda geçmişti³².

Ekonomik potansiyelin düştüğü devirlerde toplumların talih oyunlarına daha çok rağbet ettikleri, sosyolojik araştırmalardan öğrenildiği ve kumarın toplum için bir hastalık olduğu ileri sürülmektedir³³. Buna göre gayr-i meşru gelir yollarının birbirini doğurduğunu ve meydana gelen arızalardan kendilerinin de zarar gördüğünü söyleyebiliriz. Meselâ faiz hasılatıyla ve diğer sabit karakterli gelirlerle geçinenlerden, enflasyonların dilsiz kurbanları diye bahsedilmektedir³⁴.

Azalan marjinal-fayda kanununa göre, sabit bir gelir, keyfi bir şekilde talihli kimselerle talihatsız kimseler arasında dağılacığına, insanlar arasında eşit bir şekilde bölündüğü takdirde iktisadî bakımdan daha avantajlı olur³⁵.

Bütün ekonomik faaliyetler, üretim, tüketim ve mübadeleler, ihtiyaç-fayda bağıntısını en adil bir şekilde gerçekleştirmek için yapılır. İnsandaki maddî ve manevî eksikliğe ihtiyaç denir³⁶. Mal ve eşyanın insandaki bulunan bu eksikliği giderme özelliğine de fayda adı verilir³⁷. Yeme, içme, giyme ve mesken ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan istihlâk harcamaları ile üretim için yapılan yatırım harcamaları tüketimi meydana getirir.

(31) Samuelson, a.g.e., s. 468

(32) Bkz. İbn Mace, II, 765, No: 2279

(33) İstanbul Defterdarı, Milliyet Gazetesi, 12/11/1964

(34) Feridun Ergin, Ak İktisat Ans. I, 280

(35) Samuelson, a.g.e., s. 471, 472

(36) İbrahim Fadıl, İktisat, s. 59

(37) İbrahim Fadıl, İktisat, s. 65; Gaetan Pirou, Umumi İktisada Giriş (Çev: Turhan Feyzioğlu), İstanbul-1945, s. 95

Harcamalar, gelirlerin miktarına göre yapılır³⁸. Gelirler arttığı vakit umumiyetle masraflar da bir artış kaydeder³⁹.

Hırsızlık, gasb ve yağmacılık gibi gayr-i meşru kazanç yolları, lüzumsuz harcamalara sebebiyet verip emniyet ve asayişini sağlamak için polisiye tedbirler alınması hususunda birtakım tüketim harcamalarına yol açabilir. Meselâ kumar da haddi zatında kötü bir şey olmakla birlikte Devletin kumar oyunlarını takip etmesinde sosyal bakımdan büyük zararlar bulunabilir. Gizli oynanan kumarın tahkikinin, araştırılmasının sebep olacağı zarar, oynayanlara çektirilecek cezanın sağlayabileceği menfaattan çok daha fazla olur⁴⁰.

Faizli muameleye ancak ihtiyaç içersinde olanlar başvurur. Yoksa darlık ve sıkıntı içinde olmayıp bolluk ve zenginlik içersinde bulunan bir kimse, şimdiki 1000 Tl.ni gelecekteki 1500 Tl. karşılığında niçin alsın. Bir malı, belli bir müddet için, misli ve ziyadesi ile, ancak o mala ihtiyacı olan kimse alır. İşte bu mislinin üzerine yapılan ziyade, ihtiyaç sahibi için bir zulüm teşkil eder. Bu açıdan kumarın durumu ise başkadır. Çünkü kumarda zulme uğrayan önceden belirlenmiş değildir. Kumarcının kumar sözleşmesini yapmaya, faiz alanın faiz almaya olan ihtiyacı gibi bir sıkıntı içersinde değildir. Bu sebeple kumar, bazı durumlarda zulümden uzak kalabilir. Halbuki faiz, ihtiyaç içersinde olan bir kimse için muhakkak bir zulüm teşkil eder⁴¹. Faiz, insanın malını karşılıksız almaktır. İnsanın malı ise, ihtiyacı ile ilgili olduğundan büyük hürmeti haiz bulunmaktadır⁴².

Bir malın son ilâve biriminin kattığı ek faydaya marjinal fayda adı verilir⁴³. Kullanıldıkları zaman malların en çok faydalı olabilmeleri için en çok ihtiyaç duyulan yerde harcanmaları gerekir. İhtiyacın şiddeti arttıkça fayda da artar. Bir malın istihlak edilen miktarı arttığı zaman ise, malın son biriminin getirdiği ek fayda azalma eğilimini gösterir⁴⁴. İşte bu azalan marjinal fayda kanunu, kumarın iktisadî bakımdan niçin zararlı olduğunu gösterir. İktisat kitaplarında bu hususta açıklamalar vardır.

(38) Bkz. Samuelson, a.g.e., s. 239

(39) Feridun Ergin, İktisat, s. 137

(40) Mustafa Reşid Belgesay, a.g.e., s. 86

(41) İbn Teymiyye, el-Kavâidü'n Nurâniyye, s. 117

(42) Yazır, a.g.e., I, 965

(43) Samuelson, a.g.e., s. 479; Hazım Atıf Kuyucak. İktisat Dersleri, İstanbul-1960, s. 180

(44) Samuelson, a.g.e., s. 479

EKONOMİK YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Eşit ihtimallerle tutulan bir bahis, iktisadî bir kayba yolaçar. Muhtemel kazancımız, muhtemel kaybımıza eşittir. Fakat memnuniyet bakımından muhtemel kazancımız muhtemel kaybımızdan daha azdır⁴⁵.

Fiyatlarda kullandığımız ölçü biriminin manası muhtelif kimseler için başka başkadır. Gerçekten herkesin, 1000 Tl.na verdiği önem aynı değildir. Çünkü elde sarfedilmek üzere mevcut bulunan para miktarı yani ferdî gelir arttıkça para biriminin marjinal faydası azalır. Bu basit keyfiyet, birçok önemli ekonomik meselelerin açıklanmasına ve çözümlenmesine yardım eder. İşte kumarın, toplum için zararlı bir şey olduğunu, buna dayanarak açıklamaktayız. Gerçekten bir kimsenin kaybettiği 1000 Tl., dolayısıyla mahrum kaldığı f a y d a, kazandığı 1000 Tl. ile sağlıyacağı faydadan daha fazladır⁴⁶.

Faizin de millî gelir yönünden yaptığı olumsuz tesirini, bu marjinal fayda ilkesine dayanarak açıklamak mümkündür. Serbest rekabet neticesinde millî gelirin dağılışı, ücret, kira ve kâr, marjinal faydayı azami yapacak şekilde dağılır. Bu dağılım hem fertler, hem de üretim faktörleri bakımından en iyi bir şekilde gerçekleşir. Meselâ tesisini en ucuza kiraya veren kimse, aldığı bedeli gayr-i menkule çevirir. Bu suretle toplumda en düşük kira piyasası doğmuş olur. Mübadelede en az kârla satış yapan tüccar, sürümden kazanarak, en çok kârı sağlar. Böylece en çok ticarî sermayeyi kendi elinde toplamış olur. En çok iş yapan kimse, en fazla ücret alır. Dolayısıyla işçilik, en düşük ücrete razı olan kimselerin elinde toplanmış olur. Faiz ise bir kabiliyete göre değil de, sadece daha evvelki sermaye birikimine göre verildiğinden, tesadüfen birisinin elinde biriken sermaye, şahsın kendi kabiliyeti ve yarışması olmaksızın artarken, diğerlerinin sermayesi azalır. Böylece faiz, yalnız kendi sahasında değil, diğer bütün ekonomik hayattaki azami marjinal fayda dengesini ortadan kaldırır.

3— MÜBADELE YÖNÜNDEN

Ekonomide mübadele, taraflardan birinin daha az ihtiyaç duyduğu şeyleri verip daha fazla arzu ettiği şeyleri almasıdır, diye tarif edilir⁴⁷. İslâm hukukçuları ise mübadeleyi (el-bey' , alış veriş) iki tarafın, kendi rızaları ile, talep edilen bir malı yine talep edilen bir mal ile değiştirmeye

(45) Samuelson, a.g.e., s. 468

(46) Kuyucak, a.g.e., s. 190

(47) Kuyucak, a.g.e., s. 335

leridir, şeklinde tarif ederler⁴⁸.

Mübadelede taraflar, kendi ihtiyaçları olan malı elde ettikleri için, her iki taraf kazanmış olur⁴⁹. Alıcı için istifade, satıcıdan almış olduğu mal üzerinden doğar; satıcının istifadesi ise, o mala harcadığı emek ve onu elde edip satıcıya arz etmek için sarfettiği zekâ ve zamandan doğmaktadır. Faizde ise veren ve alan açısından böyle bir karşılıklı faydalanma yoktur⁵⁰.

Alış-veriş yani mübadele, karşılıklı bedel ile yapılan, ıvazlı bir muameledir. Hırsızlık, yağma, gasb, kumar ve rüşvet gibi gayr-i meşru yollardan elde edilen malların bedelleri ödenmemektedir. Bunlar, karşılıksız bir muameledir. Malı tahakküm yolu ile sahibinin elinden zorla almak, fesada sebep olur⁵¹. «Halbuki Allah fesadı sevmez»⁵².

Mübadele; iş bölümü ve istihsalde, ihtisas ile elele yürür. Mübadele olmadan iş bölümü olmayacağı gibi iş bölümü mevcut bulunmayan bir cemiyette de mübadeleye lüzum kalmaz⁵³. İnsan ihtiyaçlarının tatmini bakımından kıtalar, istihsal sahaları ve meslekler bakımından iş bölümünün lüzum ve ehemmiyeti ve açık faydası kabul edildikten sonra, mübadelenin de taraflar için faydalı ve lüzumlu birşey olduğunu da kabul etmek zaruridir⁵⁴.

Serbest mübadele, iç piyasadaki rekabeti artırmakta ve fiyatların pahalılaşmasını önlemektedir⁵⁵. Dış piyasa açısından ise yine taraflar için fayda sağlar, bütün memleketlerin potansiyel reel millî hasılasını geniş çapta yükseltir ve bütün dünyada daha yüksek hayat standartlarına yol açar. Her memleket istihsal edemediği malları temin eder⁵⁶. Bizzat istihsal edebileceği maddeleri de daha ucuza ithal eder. Artık bugün ekonomik olayların tabii hududunun beynelmilel bir mahiyet aldığını söyleyebiliriz⁵⁷. İşte yol kesme, soygun, gasb ve hırsızlık gibi durumlar, birçok

(48) el-Kâsânî, a.g.e., V, 133; Kureşî, a.g.e., s. 95

(49) Kuyucak, a.g.e., s. 335; Kureşî, a.g.e., s. 95

(50) Kureşî, a.g.e., s. 95

(51) es-Serahsî, Şemsü'l Eimmeh Ebu Bekr Muhammed b. Ebu Sehl Ahmed (v. 438/1090), el-Mebsût, Beyrut-T.Y. XII, 108

(52) Bkz. el-Bakara (2), 205

(53) Kuyucak, a.g.e., s. 329

(54) Kuyucak, a.g.e., s. 512

(55) Feridun Ergin, Ak İktisat Ans. II, 670

(56) Samuelson, a.g.e., s. 760; Kuyucak, a.g.e., s. 490

(57) Gaeton Prou, a.g.e., s. 257; Samuelson, a.g.e., s. 705; Feridun Ergin, İktisat, s. 736

EKONOMİK YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

faydaları olan bu iç ve dış ticareti engelleyebilir ve döviz krizlerine sebep olabilir ve dış pazarlardaki ticarî itibarı düşürebilir.

Bölgeler ve ülkeler arası ithalât ve ihracatın herhangi bir sebepten dolayı zararlı olduğu düşünülürse, yasaklanabilir. Meselâ İslâm hukukçuları, tüccarların dar-ı harbe, savaşa yardımcı olabilecek her türlü silâh ve malzeme satışını, fitneye sebebiyet verip müslümanlara karşı düşmanı güçlendireceği için, tahrimen mekruh saymışlardır⁵⁸.

Ekonomik hayatta nakliyeciliğin de çok önemli bir yeri vardır⁵⁹. Yolların emniyeti, ulaşım kolaylığını sağlar. Gasb, yol kesme ve hırsızlık gibi olaylar, malların nakliyesini engeller ve dolayısıyla ekonomik hayat bundan etkilenebilir.

Mübadele sahasında her türlü alış verişlerde ve ticarî akidlerde faiz alıp vermek gayr-i meşrudur. Faizin meşru sayıldığı bir toplumda parası olmayanlar, faizcilerin kendilerini sömürdüğünü gördükçe, sadece onlara düşman olmakla kalmazlar; doğrudan doğruya toplum düzenine düşman olurlar ve onu yıkmaya çalışırlar. Faizin meşru sayıldığı bir yerde kimse kimseye faizsiz borç vermez. Faizli ve teminatlı borç verme zorluğu dolayısıyla, toplumda sermaye akımı, tedavül hızı yavaşlar, bu yüzden de işsizlik ve krizler başgösterebilir.

krizler başgösterebilir.

Faizi ticaretteki kâr gibi meşru kabul edenlerin kabirlerinden şeytan çarpmış gibi kalkacaklarını bildiren ayette «Faiz yiyen kimseler, kendilerini şeytan çarpmış (birec mecnun)dan başka bir halde (kabirlerinden) kalkmazlar. Böyle olması da onların: 'alış veriş de ancak faiz gibidir', demelerindedir. Halbuki Allah, alış verışı helâl, faizi haram kılmıştır»⁶⁰, buyurularak faiz ile kârın farklı şeyler olduğu beyan edilmektedir.

Faiz, kâr ve kiraya benzemez. Ticaretteki kâr, riziko ve zararı karşılamak için, kiralardaki ücret de mal açısından malın amortismanını karşılamak için verilir. Faizde ise ne riziko ve ne de yıpranma vardır⁶¹. Riziko taşımadan elde edilen kârlar, eğer bir emek karşılığı da değilse, faiz olur. Hele sadece zaman faktörü yüzünden kazanılan kârlar, tama-

(58) Bkz. el-Kâsânî, a.g.e., VII, 102; el-Kudûrî, s. 188; el-Merğînânî, a.g.e., II, 103

(59) Koloğlu, a.g.e., II, 89, 94

(60) el-Bakara (2), 275

(61) Ebu'l Âlâ el-Mevdûdî, er-Ribâ, Dimaşk-t.y. s. 14; Muhammed Hamidullah, Modern İktisat ve İslâm, s. 26

men faizdir⁶². Faizde kazanıp kâr etmek muhakkaktır. Ticarete kazanıp kâr etmek ise mevhum ve zayıf ihtimallidir. Faiz sabit, kâr ise değişkendir; faizci ne kadar faiz alacağını bilir ve bundan emindir. Tüccar ise, ne kadar kâr edeceğini bilemez ve bundan emin değildir⁶³.

Alış-veriş (el-bey'), mülkün veya menfaatin tam temlikidir. Bu muamelede kâr ve zarar etme ihtimali vardır.

Karz (misli olan bir malı ödünç verme), muvakkat bir zaman için mülkün temlik edilmesidir. Bunda da kâr ve zarar etme ihtimali vardır. Eğer kâr ortak, zarar ise sadece mülkü temlik edene ait olursa, bu bir şirket, mudarabe şirketi olur. Eğer kâr ve zarar mülkü temellük edene ait olursa, bu da karz-ı hasen adını alır. Her ikisi de meşrudur. Eğer kâr kısmen de olsa yalnızca bir tarafın, zarar da diğer tarafın olursa, bu mutlak faiz olup gayr-i meşrudur.

Ticari muameleler, üretici, tüketici ve tüccar arasında cereyan eden bir hadisedir⁶⁴. Faiz ise, yalnız iki kişi arasında geçen bir olaydır. Birincisinde tüccar, üretici ile tüketiciyi buluşturma gibi bir hizmet yapar. İkincisinde ise böyle bir olay söz konusu değildir.

Kira akdinde zaman faktörü, menfaati ölçme vasıtasıdır. Faizde ise zaman, artış sebebini teşkil eder.

Ticarete malın değeri artar, faizde ise zimmet (ödenmesi gereken borç paranın miktarı) artar.

Faiz ile kâr arasındaki farkı iyi görebilmek için gelir dağılımı üzerinde durmak icap eder. Avrupalı iktisatçılara göre elde edilen gelir fazla, dört üretim vasıtası arasında bölüştürülür. Emek ücret, toprak kira, sermaye faiz, müteşebbis de kâr alır. Bu tasnifin yanında ikinci bir tasnif yaparak, tüccara kâr, tesislere kira, emek sahibine ücret, para sahibine de faiz verildiğini düşünelim.

Herkesin kendi mesleğinde kalmaya mecbur olduğunu kabul edelim. Yani tüccar, tesis sahibi, işçi ve sermaye sahibinden herbiri kendi işinde kalsın ve kendisine düşen payı yine kendi işi için harcasın, başka bir sahaya aktarmasın. Meselâ işçi faizciliğe, sermaye sahibi tesis kurmaya başlamasın. Şimdi neticenin ne olacağı hakkında fikir yürütelim.

(62) el-Mevdûdi, a.g.e., s. 14

(63) Bkz. Yazır, a.g.e. I, 959, 968; Mahmud Ahmed, a.g.e., s. 40

(64) Mahmûd Ebu's Suûd, Hutûtu'n Reisiyyetün Fî'l İktisadi'l İslâmi, s. 25

EKONOMİK YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ücretle çalışan işçiler, aldıkları fazla ücreti refahları için harcasınlar. Refahları artınca nüfusları da artar. Nüfusları artınca fazla iş gücü bulunur. Fazla iş gücü bulununca, emek ucuzlar. Böylece ücret, denge durumuna gelir ve emeğin gerçek payı olur.

Tüccar, sağladığı kâr sayesinde sermayesini artıracak ve artırdığı sermaye kadar malı depo edecektir. (Tüccar, para depo edemiyor kabul ediyoruz). Fazla mal bulunması, fiyatların düşmesine sebep olacak, fiyatların düşmesi ise tüccarın kârını azaltacaktır. Buna göre tüccarın sermayesi, bir noktada denge durumuna gelecek ve alınacak kâr haddi, ancak masrafları karşılayacak kadar olacaktır. Böylece tüccarın payı olan kâr kendiliğinden tesbit edilmiş olacaktır.

Tesis sahipleri, aldıkları kira ile, amortismanlarını karşıladıktan sonra, tasarrufta bulunurlar. Başka sahalara kayamıyacaklarından dolayı yeni yatırımlara girişilecek ve böylece tesisler çoğalacaktır. Tesislerin çoğalması, kira hadlerini düşürecek, kira hadleri düşünce, sahiplerinin geliri de azalacaktır. Bir noktada denge sağlanacak ve bu nokta tesis sahiplerinin payını tesbit edecektir.

Biz burada üç faktör arasında birinden diğerine geçiş yapılmadığını kabul ettik. Esasen bu faktörler arasında, birinden diğerine geçiş yapıldığı zaman, durumda hiçbir değişiklik meydana gelmez. Çünkü her üçü de denge haline geldiğinde, geçiş kendiliğinden durmuş olur.

Bu üç faktörün faaliyetlerini böylece gördükten sonra, para (sermaye) sahibine verilen faizi ele alalım. Verilen faiz, para sahibinin kapasitesini artırır. Tedavülde bulunan para mahdut olduğu için sermaye sahibinin parasının artması demek, başkalarının parasının azalması demektir. Böylece eskiden faiz haddi yüzde beş iken, yükselip meselâ yüzde ona çıkar. Çünkü parayı kullananlar, daha çok paraya ihtiyaçları olduğu halde, daha az bir paraya sahiptirler. Faiz haddi ne olursa olsun, kredi almaya mecbur kalırlar. Sermaye sahibi için ise böyle bir durum yoktur. Zira paranın depo edilmesi, istif edilmesi bir külfet olmadığı gibi, daha fazla faize vermek için bekletmek imkanı da vardır.

İşte faiz ile diğerleri arasındaki fark buradadır. Kâr, kira ve ücretler yükseldiği zaman, piyasa bunları düşürmeye çalıştığı halde, faiz için böyle bir ayarlama yoktur. Faiz, dengenin bozulmasına sebep olur. Faizli muamele devam ettikçe ekonomik denge de artan bir hızla bozulmaya devam eder. Sonunda bütün ekonomik düzen bozulur. Sosyal huzusuzluklar başgösterir. İşte bundan dolayı faiz, ticaretin ve mübadelenin benzeri

değildir, diyebiliriz.

Faizli düzende iktisadî dengenin kurulması çok zordur. Ücret, fiyat ve kiralar durmadan artar. Borçlar da artmaya devam eder. Böylece kararsız bir denge ortaya çıkar. İşte bu suretle bey'in (mübadele ve ticaretin) hiçbir zaman faize benzemediği görülür.⁶⁵

Netice olarak:

İslâm hukukunda haram kılınan yol kesme, hırsızlık, gasb, faiz, kumar ve rüşvet gibi haksız iktisabı, üretim tüketim ve mübadele yönünden ekonomik olarak incelemeye tabi tuttuğumuz zaman bunların, İslâm hukuku sistematigi içersinde düşünülduğünde, ekonominin fayda ilkesine ters düştükleri görülmektedir. Faizle zekat üretim açısından zıd şeyler olup ekonomik hayatta birisi müsbet rol oynarken diğeri olumsuz tesir icra eder. Zekat ve diğere vergiler, toplanıp ve dağılma zamanı ve yeri bakımından farklılık arz etmeleri sebebiyle, aylık ve mevsimlik krizlerin muhtemelen ortadan kalkmasına yardımcı olabilirler.

Faiz ekonomik sistemi durdurucu ve üretimi kısıtlayıcı; zekat ise çalıştırıcı ve kamçılایıcı birer amil olarak gözükmektedirler. Faiz üretimde maliyet fiyatlarının yükselmesine, dolayısıyla enflasyona sebep olurken, mudarabe şirketine dayanan herhangi bir üretim birimi daha rasyonel çalışabilir.

Yol kesme, hırsızlık ve gasb gibi gayr-i meşru davranışlar, mülkiyet hukukuna tecavüz olmaları dolayısıyla üreticinin şevkini kırarlar.

Kumar ve benzeri oyunlar, kolay kazanma yolları olduğundan, fertlerin çalışarak mal elde etme duygularını köreltir, bedavadan kazanma fikrini geliştirir ve böylece toplumu ifsad eder. Rüşvetler tabii iş bölümünü aksatır, dolayısıyla üretimin kısıtlanmasına sebep teşkil ederler.

Ekonominin istikrarlı olması, üretim ile tüketim, tasarruf ile yatırım, arz ile talep eşitliğine bağlıdır. Kumar gelir eşitsizliğine sebep olduğu gibi, ekonomik istikrarın bozulmasına da yardım eder. Kumar ve diğere gayr-i meşru kazançlar, haksız iktisab oldukları için, fertler arasında kıskançlıkları körükler ve iş sahiplerinin çalışma zevkini kaçıır. Hırsızlık, gasb ve yağmacılık, lüks ve gösteriş istihlakına imkan verir ve böylece kaynak israfına yolaçar.

Haksız iktisabın mübadele yani alış-veriş, karşılıklı bedel ile yapılan

(65) el-Mevdûdî, er-Ribâ, s. 82

İSLÂM HUKUKUNDA GAYR-İ MEŞRU SAYILAN GELİRLERİN

ivazlı bir muameledir. Hırsızlık, gasb, kumar ve rüşvet gibi gayr-i meşru yollardan elde edilen malların bedelleri ise ödenmemektedir. Bunlar karşılıksız muamele olup tahakküm yolu ile sahibinin elinden zorla veya oyunla almak demektir ki, toplumu fesada götürür.

Yol kesme, soygun, gasb ve hırsızlık gibi durumlar, birçok faydaları olan iç ve dış ticareti de engelleyebilir, döviz krizlerine sebep olabilir ve dış pazarlardaki ticarî itibarı düşürebilir. Böylece haksız iktisab adı verilen İslâm hukukundaki Gayr-i meşru gelirlerin ekonomik yönden de birçok zararlara yolaçtığı görülmektedir.